

OSOBNOSTI ARHIVSKOG FONDA BOSNE I HERCEGOVINE

Azem Kožar*

UDK: 930.253(497.15)

Azem Kožar: Osobnosti arhivskog fonda Bosne i Hercegovine. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 6/2007, str. 397-406.

Izvirnik v bosanščini, izvleček v bosanščini in angleščini, povzetek v angleščini.

U radu se govori o stanju i osobnostima arhivskog fonda u arhivima Bosne i Hercegovine. Ovo je nakon stanja iz 1979. godine najnovija rekapitulacija stanja arhivskog fonda Bosne i Hercegovine izvršena na osnovu neposredno provedenih istraživanja autora ovog priloga, a uz pomoć i saradnju arhivskih ustanova. U radu je ukazano na podsticajne ali i na destruirajuće faktore koji su uticali na kvantitet i kvalitet arhivskog fonda, te na brojne njegove osobnosti.

UDC: 930.253(497.15)

Azem Kožar: Characteristics of the Archival Holdings of Bosnia and Herzegovina. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 6/2007, pp. 397-406.

Original in Bosnian, abstract in Bosnian and English, summary in English.

The article deals with the condition and characteristics of archival holdings in the Archives of Bosnia and Herzegovina. Since 1979, this is the newest recapitulation of the situation of archival holdings of Bosnia and Herzegovina, which has been made on the basis of author's research findings and with the help and assistance of archival institutions. The article pinpoints not only the incentive but also the destructive factors, which have affected the quantity and the quality of archival holdings, as well as a number of its features.

OPĆE NAPOMENE

Brojni su faktori uticali na stanje (količinu, strukturu, središtenost, dostupnost i dr.) arhivskog fonda Bosne i Hercegovine.¹ Među njima su negativne historijske okolnosti kroz koji je prolazila Bosna i Hercegovina, neadekvatna kulturna tradicija u ovoj oblasti, kasna institucionalizacija arhivske djelatnosti, neadekvatni uvjeti rada arhivskih ustanova, konzervativno arhivsko zakonodavstvo, neadekvatno sistemsko obrazovanje i edukovanje arhivskih kadrova svih nivoa, marginaliziranje ove djelatnosti od strane društva itd. O svemu tome je pisano, mada ponajviše u vidu žalopojki brojnih arhivskih entuzijasta. U bosanskohercegovačkom društvu, pak, ovo pitanje još uvijek nije ni prepoznato kao važno kulturno i državno pitanje.²

* Prof. dr. Azem Kožar, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Bosna i Hercegovina.

¹ U ovom radu se govori samo o arhivskom fondu (arhivski fondovi i zbirke) koji se nalazi u arhivima Bosne i Hercegovine.

² O tome je u okviru Vijeća Evrope sačinjen poseban izvještaj stručne komisije, koji je objavljen septembra 2002. godine, i u kojem se konstatira da Bosna i Hercegovina nema izglađenu kulturnu politiku niti u jednom njenom segmentu pa ni u sferi arhivske djelatnosti.

STANJE ARHIVSKOG FONDA

Podaci o broju i sadržaju arhivskog fonda Bosne i Hercegovine do sada su zvanično od strane arhivske struke (od svakog arhiva i arhivske službe BiH) sumirani i objavljeni u dva navrata:

- prvi put sa stanjem na kraju 1979. godine u okviru projekta „Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ“,³ i
- drugi put sa stanjem na kraju 1990. godine u okviru publikacije „Standardi i normativi za arhivsku djelatnost Bosne i Hercegovine“.⁴

Osim toga, istraživanjima ove problematike bavili su se i neki arhivisti. Među njima su i istraživanja autora ovog priloga objavljena u dva navrata: prije rata sa stanjem iz 1991. godine, i nakon rata sa stanjem iz kraja 1997. godine.⁵

Ovo istraživanje kako je i naznačeno, zasniva se na službenim podacima bosanskohercegovačkih arhiva. Nastojalo se dobijene podatke oblikovati po metodologiji provedenoj u istraživanjima iz 1979. godine, razumljivo iz osnovnog razloga da bi se mogle vršiti određene komparacije stanja.

U tome se samo djelimično uspjelo jer je samo jedan broj arhiva i zaduženih arhivista pružio odgovarajuće podatke, dok je znatno više onih koji su to uradili manje ili više nedostatno.

Prema istraživanjima iz 1980. godine stanje arhivskog fonda u arhivima Bosne i Hercegovine na kraju 1979. godine izgledalo je ovako (Tabela 1):

³ Tom za Bosnu i Hercegovinu objavljen je pod nazivom *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjeljenjima u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini*, Beograd 1981.

⁴ Autori publikacije *Standardi i normativi za arhivsku djelatnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1991. (dalje: *Standardi i normativi*) su V. Jerić i E. Hadžagić, a izdavač Zavod za kulturu Bosne i Hercegovine. Međutim, o ovoj publikaciji je vođena obimna stručna rasprava u okviru arhivâ i DAR BiH, tako da se ona u smislu kvantifikacije i strukture podataka o arhivskim fondovima može smatrati i uobličeniim stajalištem arhivske službe Bosne i Hercegovine.

⁵ Podaci o prvom istraživanju su objavljeni pod nazivom *Potrebe i mogućnosti arhiva za preuzimanjem arhivske građe od imalaca*, *Glasnik arhiva i DAR BiH*, br. 31, Sarajevo 1991, str. 37-40, a o drugom u naslovu *Ratno stradanje arhivske građe Bosne i Hercegovine, Sodobni arhivi*, br. 21, Maribor 1999, str. 287-292.

R/B	A R H I V	Uprava i javne službe	Pravosuđe	Vojne jedinice	Prosvjetne, kulturne i naučne ustanove	Socijalne i zdravstvene ustanove	Privreda i bankarstvo	Društveno-političke organ., društva i udruženja	Vjerske organizacije	Ostalo	Porodični i lični fondovi	Zbirke	SVEGA: FONDOVA I ZBIRKI	Količina u dužnim metrima (m ¹)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	P	Z	S	
1.	Arhiv Bosne i Hercegovine Sarajevo ⁶	210	42	5	14	15	37	65	-	5	-	20	413	6.900
2.	Arhiv u Banja Luci ⁷	179	15	-	16	7	83	49	11	-	2	8	370	1.540
3.	Arhiv u Mostaru	96	15	1	32	-	87	49	7	-	2	11	310	1.200
4.	Arhiv u Sarajevu	28	5	6	64	3	169	28	-	-	39	11	353	1.660
5.	Arhiv u Travniku	121	4	-	11	8	151	3	-	-	-	-	298	5.000
6.	Arhiv u Tuzli	9	6	-	8	1	9	18	2	-	-	7	60	220
UKUPNO		643	87	12	145	34	536	222	20	5	43	57	1.804	17.520 ⁸

Tabela 1: Pregled arhivskih fondova i zbirki u arhivima Bosne i Hercegovine na kraju 1979. godine

U tabeli su dati podaci o strukturi arhivskog fonda, prema utvrđenoj klasifikacionoj šemi, dok su podaci o količini građe naznačeni zbirno po arhivima. Ukupno je u Arhivu Bosne i Hercegovine kao matičnoj arhivskoj ustanovi, sedam regionalnih arhiva (Sarajevo, Banja Luka, Mostar, Travnik, Tuzla i Doboj) i Arhivskom odjeljenju CK SKJ BiH, postojala su 1.804 arhivska fonda i zbirke u količini od 17.520 dužnih metara (m¹) građe.

Gotovo 30 godina kasnije tj. na kraju 2005. godine, stanje arhivskog fonda u arhivima Bosne i Hercegovine izgledalo je ovako (Tabela 2).

⁶ U okviru podataka o fondovima i zbirka Arhiva BiH Sarajevo uračunati su i fondovi Arhivskog odjeljenja CK SK BiH (39 fondova i 300 m¹ građe).

⁷ U okviru podataka o fondovima i zbirka Arhiva Banja Luke uračunati su i fondovi i zbirke Regionalnog arhiva u Doboju (100 fondova i zbirki i 840 m¹ građe), koji je tada bio zasebna arhivska ustanova.

⁸ Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjeljenjima Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (dalje: Arhivski fondovi i zbirke u BiH), Beograd 1981, str. 31-146.

R/B	A R H I V	Uprava i javne službe	Pravosuđe	Vojne jedinice	Prosvjetne, kulturne i naučne ustanove	Socijalne i zdravstvene ustanove	Privreda i bankarstvo	Društveno-političke organizacije, društva i udruženja	Vjerske organizacije	Ostalo	Porodični i lični fondovi	Zbirke	SVEGA	Količina u dužnim metrima (m ¹)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	P	Z	S	
1.	Arhiv Bosne i Hercegovine Sarajevo	280	46	5	77	24	61	98	-	33	-	25	649	16.098
2.	Arhiv Federacije BiH Sarajevo	7	-	1	-	-	-	2	-	-	1	-	11	372
3.	Arhiv RS (Banja Luka, Doboj, Foča, Zvornik, Trebinje)	343	27	1	70	11	180	107	2	10	4	27	782	4.670
4.	Arhiv u Bihaću	248	3	-	10	-	16	-	-	3	-	16	296	3.000
5.	Arhiv u Travniku	145	14	2	50	11	181	58	1	4	-	-	466	4.760 ⁹
6.	Arhiv u Tuzli	30	4	-	56	1	59	39	4	-	9	22	224	5.500
7.	Arhiv u Mostaru	199	35	2	138	7	191	149	12	-	28	21	792 ¹⁰	2.250
8.	Istorijski arhiv u Sarajevu	23	23	-	141	11	243	40	2	-	65	16	561	7.500
9.	Arhiv u Širokom Brijegu	-	3	-	6	3	6	-	-	-	-	-	18	264
UKUPNO		1.275	155	11	548	68	937	493	21	50	106	127	3.799	44.414 ¹¹

Tabela 2: Pregled arhivskih fondova i zbirki u arhivima Bosne i Hercegovine na kraju 2005. godine

Iz tabele je vidljivo da je na kraju 2005. godine u arhivima Bosne i Hercegovine bilo 3.799 arhivskih fondova i zbirki, tj. u odnosu na 1990. godinu arhivski fond je uvećan za 759 (oko 25%) arhivskih fondova i zbirki, odnosno za 21.749 m¹ građe tj. preko 90%, što su veliki i veoma značajni pomaci.

⁹ Podaci o količini arhivske građe uzeti su aproksimativno.

¹⁰ Iako je u toku rata 1992-1995. godine došlo do stradanja jednog broja arhivskih fondova tj. arhivske građe u njima (prema podacima stradalo je oko 10% arhivskog fonda tj. oko 120 m¹: Š. Zahirović i dr., Rad i stradanje Arhiva Hercegovine Mostar 1992-1994, Glasnik arhiva i DAR BiH, br. 33, str. 50), u izvještaju Arhiva dostavljenom autoru za izradu ovog rada se o tome ništa ne navodi.

¹¹ Podaci su sadržani u pregledima stanja arhivskih fondova i zbirki na kraju 2005. godine koje su autoru ovog priloga dostavili arhivi, uz napomenu da je zbirno stanje nastalo zbrajanjem podataka iz ranijih perioda i onih koji se odnose na period 1990-2005. godina.

Kompariranjem podataka iz 1979. i 2005. godine (Tabela 3), evidentno je da se arhivski fond uvećao čak za 2.016 fondova i zbirki tj. za preko 100% (sa 1.804 na 3.799), odnosno za 26.894 m¹ arhivske građe (sa 17.520 na 44.414 m¹). Najznačajnija povećanja su nastala u Arhivu Bosne i Hercegovine Sarajevo (za 236 fondova i 9.198 m¹ građe), u Istorijskom arhivu Sarajevo (za 208 fondova i 5.840 m¹ građe), Arhivu Tuzlanskog kantona u Tuzli (za 164 fonda i 5.280 m¹ građe) itd.¹²

R/B	A R H I V	1979. godine		1990. godine		2005. godine		Odnos 1979/2005.	
		Broj fondova i zbirki		Broj fondova i zbirki		Broj fondova i zbirki		Broj fondova i zbirki	
		Broj	Količina u m ¹	Broj	Količina u m ¹	Broj	Količina u m ¹	Broj	Količina u m ¹
1.	Arhiv Bosne i Hercegovine Sarajevo	413	6.900 ¹³	403	7.897	649	16.098	236	9.198
2.	Arhiv Federacije BiH Sarajevo	-	-	-	-	11	372	11	372
3.	Arhiv Repu. Srpske u Banja Luci	370	2.540 ¹⁴	765	4.650 ¹⁵	782	4.670	412	2.130
4.	Arhiv u Bihaću	-	-	99	1.122	296	3.000	-	3.000
5.	Arhiv u Travniku	298	5.000	443	3.420	466	4.760 ¹⁶	168	240
6.	Arhiv u Tuzli	60	220	104	1.237	224	5.500	164	5.280
7.	Arhiv u Mostaru	310	1.200	772	2.180	792	2.250	482	1.050
8.	Istorijski arhiv u Sarajevu	353	1.660	454	2.114	561 ¹⁷	7.500	208	5.840
9.	Arhiv u Širkom Brijegu	-	-	-	-	18	264	18	264
SVEGA		1.804	17.520	3.040	22.620	3.799	44.414	2.016	26.894

Tabela 3: Komparativni pregled fondova i zbirki u arhivima Bosne i Hercegovine - 1979. i 2005.

¹² Iako su polazišta bila sasvim drugačija, količina preuzete građe približno odgovara projekciji koja je data u Standardima i normativima (str. 28), tj. da će se u periodu od 1991. do 2000. godine preuzimati po 1.290 m¹ građe, što bi za 15 godina iznosilo 18.350 m¹.

¹³ Uračunata i građa Arhivskog odjeljenja CK SK BiH (39 fondova i 300 m¹ građe), koja je zasebno prikazana u naznačenoj publikaciji.

¹⁴ Uračunata i građa Regionalnog arhiva u Doboju (100 fondova i 840m¹ građe).

¹⁵ Uračunata i građa Regionalnog arhiva u Doboju (126 fondova i 1.012 m¹ građe) te građa Regionalnog arhiva u Foči (85 fondova i 521 m¹ građe).

¹⁶ U Arhivu Travnika se duže vrijeme čuva registraturna građa nekih registratura (npr. Željezare Zenica od cca 1.200 m¹ i dr.). S obzirom na veliku brojnost registraturnog materijala u istoj, uzeto je aproksimativno da na arhivsku građu otpada 50% u Arhivu pohranjene građe, o čemu se i u strukturi podataka ove vrste vodilo računa i za 1979. godinu, ali ne u potrebnoj mjeri tako da nas u komparaciji podataka dovodi do pogrešnog zaključka (tj. da građe ima manje za 240 m¹, što nije tačno).

¹⁷ U izvještaju Arhiva dostavljenog autoru ovog priloga navode se 564 fonda, dok su u Vodiću kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajevo, Sarajevo 2003. navedeni podaci za 561 fond i zbirku.

OSOBNOSTI ARHIVSKOG FONDA

Kao sasvim logično postavlja se pitanje šta je sve uticalo na dinamiku i količinu preuzete arhivske građe? U osnovi radi se o sljedećim okolnostima:

U početnoj etapi ustrojavanja arhivske službe (do 1979) u arhive je prvenstveno preuzimana građa različitih nivoa vlasti koje su na arhive više gledale kao na svoje arhivske depoe nego kao na ustanove. Tu su i razlozi političke prirode tj. da se u arhive smjesti građa od značaja za partijska i sistemska stajališta.

Početakom 90-tih godina su ovi razlozi zamjenjeni novim. Naime, tada su na preuzimanje arhivske građe iz registratura u arhive odlučujuće uticale započete sistemske promjene. Među prvima od njih je smjena jednopartijskog pluralnim političkim sistemom, pri čemu su ugašene sve registrature društveno-političkih organizacija: prije svega svih nivoa organiziranja SK BiH, zatim i ostalih: socijalističkog saveza, omladine, pa i organizacija SUBNOR-a. Mnogi dijelovi tih fondova su ranije već bili preuzeti i radilo se o potrebi njihovog kompletiranja novom arhivskom građom (uglavnom je bila preuzeta građa do 1966. godine).

Sistemske promjene su uticale na nestanak (gašenje) jednog broja registratura, čiju je građu trebao preuzeti osnivač ili nadležni arhiv, tako da se u stvarnosti građa jednog broja registratura našla napuštenom i nazaštićenom. Arhivi su takvu građu preuzimali neselektivno, samo radi njenog spašavanja. Iz istog razloga je preuzet u arhive jedan broj fondova privatiziranih registratura, o kojoj nije imao ko da vodi dalju brigu.

Ratna zbivanja (1992-1995) su takođe bitno uticala na intenzitet preuzimanja građe. S jedne strane rat je bitno poremetio realizaciju koliko koliko planskog preuzimanja građe, a s druge strane je uticao da se preuzima ona građa koja je ratom ugrožena - uglavnom u svrhu spašavanja.

Pozitivno su se na preuzimanje odrazila i prostorna proširenja arhiva: bilo da se radi o popuni depoa novoadaptiranih objekata (slučaj Arhiva u Tuzli koji je u novi prostor uselio maja 1990. godine), bilo da su izvršene adaptacije i nabavljena funkcionalnija arhivska oprema, odnosno da su arhivi došli do prostora koji su adaptirani za arhivske depoe (Arhiv BiH Sarajevo, Istorijski arhiv Sarajevo, Arhiv RS Banja Luka sa novoosnovanim odjeljenjima u Zvorniku i Trebinju, arhivi u Mostaru, Bihacu i Travniku i dr.).

Na brojnost arhivskih fondova i zbirki uticao je i način oblikovanja arhivskog fonda, pri čemu je bilo puno neprofesionalizma. Arhivskim fondom je proglašavan i novopreuzeti dio fonda, koji čini jednu fondovsku cjelinu sa ranije preuzetim dijelom. Neki su svaki preuzeti dio fonda (knjigu, protokol, matičnu knjigu, upisnicu učenika i sl.) kategorizirali kao fondovsku cjelinu, itd. Dakle, stručno arhivistički aspekti i dometi u formiranju fondovskih cjelina nisu poštovani i primjenjivani.

Ipak je sa aspekta brojnosti arhivski fond Bosne i Hercegovine permanentno uvećavan. Kvantitativnu, pak, stranu nisu pratili i drugi važni arhivistički postulati u ovom poslu, a što sve bitno utiče na opću ocjenu stanja arhivskog fonda Bosne i Hercegovine.

Kada se analiziraju pitanja strukture arhivskog fonda Bosne i Hercegovine, kao jednog od najvažnijih pitanja, treba podsjetiti da je prema klasifikacionoj šemi primjenjenoj u naznačenoj ediciji „Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ“, cjelokupan arhivski fond podijeljen na devet oblasti: 1. Uprava i javne službe, 2. Pravosuđe, 3. Vojne jedinice, ustanove i organizacije, 4. Prosvjeta, kulturne i naučne ustanove, 5.

Socijalne i zdravstvene ustanove, 6. Privreda i bankarstvo, 7. Društveno-političke organizacije, društva i udruženja, 8. Vjerske organizacije i 9. Ostalo. Porodični i lični fondovi svrstani su u zasebnu kategoriju a posebno su evidentirane i Arhivske zbirke. O svakom arhivskom fondu dati su sljedeći podaci: redni broj, naziv, sjedište stvaraoca fonda, raspon godina postojanja stvaraoca arhivskog fonda, raspon godina građe, količina arhivske građe, središnjost fonda (informativna sredstva).

U *Tabeli 1* i *Tabeli 2* prikazana je struktura arhivskog fonda prema ovoj klasifikacionoj šemi. Najveći broj fondova i arhivske građe odnosio se na građu organa uprave i pravosuđa, potom na privredu i bankarstvo, na prosvjetne, kulturne i naučne ustanove, te na društveno-političke organizacije, društva i udruženja, a što se može bolje vidjeti iz sljedećeg pregleda:

Red. broj	Oblast djelatnosti na koju se građa odnosi	Fondova i zbirki	
		1979.	2005.
1.	uprava i javne službe, te pravosuđe	730	1.430
2.	privreda i bankarstvo	536	937
3.	prosvjeta, kulturne i naučne ustanove	145	548
4.	društveno-političke organizacije, društva i udruženja	222	493
S v e g a		1.633	2.408

Iz pregleda je vidljivo da od ukupno 1.804 arhivska fonda i zbirke 1979. godine na ove četiri oblasti odnosilo na čak 1.633, odnosno oko 90%. Ne razlikuje se bitno ni stanje iz 2005. godine, kada na četiri naznačene oblasti otpada 2.408 arhivskih fondova, odnosno oko 70% ukupne količine. Ako bi se prosuđivalo prema naznačenim brojčanim pokazateljima struktura arhivskog fonda je prilično povoljna, s obzirom na činjenicu da se radi o oblastima u kojima nastaje značajna, pa i najznačajnija, arhivska građa. Međutim, problem je u nepotpunosti i fragmentarnosti tih fondova s jedne strane i o prevrednovanosti građe u njima s druge strane.

Na postojeću strukturu arhivskog fonda u arhivima Bosne i Hercegovine uticali su svi oni razlozi koji su bili prisutni kao posljedica niza historijskih okolnosti kroz koje je prolazilo bosanskohercegovačko društvo i, razumljivo, shvatanja (tačnije neshvatanja) značaja arhivske građe kao pokretnog kulturnog dobra. Arhivisti, pak, sa svoje strane nisu bitnije uticali na takva shvatanja i postupke organa vlasti. Na to je ograničavajuće uticalo više faktora, o kojima je već bilo riječi. Ipak, smatramo značajnim posebno ukazati na kadrovsku stranu problema.

Naime, arhivska struka BiH nikada nije imala optimalan broj arhivskih kadrova, posebno ne onih koji su planirano školovani za ove poslove. Najčešće su to bili režimu podobni pojedinci, više radioni entuzijasti nego vizionari i stratezi razvoja struke i nauke. Sve je to vodilo preokupaciji na «odrađivanju neodrađenog» u registraturama a manje na bavljanje historijatom društvenih i privrednih tokova minulih sistema kako bi se spoznalo koji su to stvaraoci arhivske građe bili relevantni u određenom razdoblju. Zapostavljen je historijsko-arhivistički pristup u smislu izučavanja historijata registratura, sa popisom istih i izradom plana istraživanja na pronalaznju i kompletiranju građe o njima. Dakle, da bi se znalo u kojoj je mjeri nešto sačuvano,

trebalo je prvo znati (izučiti) šta je sve nastalo, što zahtjeva studiozan, stručan i nadasve dugoročan sistemski pristup. Pošto je to posao koji neko prije nas nije uradio, jer nije bilo ni arhivske službe, onda se taj posao mogao nadomjestiti samo tačno definiranim projektima. Iako nije izvjesno da bi takvi projekti našli svoje finansijere, na arhivistima je bilo, i danas je, da ponude takve projekte i da na taj način pokažu profesionalizam u punom smislu te riječi. Do toga, kako se zna, ne samo da nije došlo, već, vjerovatno neće ni doći u dogledno vrijeme.

Podaci o stručno-arhivističkoj sređenosti arhivskog fonda u arhivima Bosne i Hercegovine, sistematizirani su 1979. (pa i 1990), ali ne i sa stanjem iz 2005. godine, tako da nije moguće vršiti neke potpunije komparacije podataka ove vrste.

Procenat nesređenosti arhivske građe u arhivima Bosne i Hercegovine 1979. godine iznosio je 15% i prema ocjeni arhivista ocjenjen je nezadovoljavajućim.¹⁸ Više od decenije kasnije, tj. 1990. godine, procenat nesređenosti se značajno povećao: 32% nesređenih fondova i zbirki, odnosno 42% arhivske građe.¹⁹ Stanje je različito od arhiva do arhiva, s tim da je izraženija nesređenost kod arhiva u Travniku (71 fond) i Bihacu (78 fondova), itd.

U arhivima dominiraju sumarni inventari fondova, potom sumarno-analitički, dok su analitički inventari urađeni za relativno mali broj fondova - uglavnom iz perioda prije 1945. koji se uz to odnose na radnički i komunistički pokret. Za neke od tih fondova i zbirki urađena su i regesta. Sve je to rađeno, kako se navodi, «da arhivska služba Bosne i Hercegovine može pratiti potrebe historiografije».²⁰ Ovo je još jedna potvrda konstataciji da se arhivistika razvijala usljed i u duhu potreba ideologizirane historiografije.

Kada se imaju u vidu okolnosti pod kojima su preuzmani arhivski fondovi u toku rata (do 1995) i nakon toga, može se zaključiti da je većina tih fondova preuzimana čak i u registraturski nesređenom stanju, tako da tek treba da uslijedi njihova arhivistička obrada. Međutim, i u takvom stanju oni se najčešće koriste za istraživanja, mada tu postoje brojne barijere za njihovo učinkovitije korišćenje.

U Bosni i Hercegovini su nakon rata donijeti propisi o pravu pristupa informacijama, što je uticalo i na dinamiku korišćenja arhivskih fondova u svrhu ostvarenja ljudskih prava i sloboda. Dakle, pravne barijere za korišćenje arhivske građe u arhivima Bosne i Hercegovine uglavnom ne postoje. Tako je nominalna strana dostupnosti građe riješena. Međutim, stručno-arhivistička nesređenost i informatička neumreženost podataka iz arhivske građe ostaje i dalje krupna prepreka za veće korišćenje postojeće arhivske građe. Na taj način arhivistička komponenta ovog pitanja postaje ograničavajuća u zadovoljenju svakodnevnih potreba građana za informacijama iz u arhivima pohranjene arhivske građe.

ZAKLJUČAK

Arhivski fond u arhivima Bosne i Hercegovine se permanentno uvećavao i uobličavao, više preuzimanjem građe iz registratura radi odlaganja i spašavanja nego kao rezultat planskog i sistematskog rada arhivskih ustanova, institucija sistema i registratura. I pored takvog, više ad-hoc sistema, arhivski fond je prilično

¹⁸ *Arhivski fondovi i zbirke u BiH, str. 12.*

¹⁹ *Standardi i normativi, str. 104.*

²⁰ *Arhivski fondovi i zbirke u BiH, str. 12.*

reprezentativan, posebno za neke historijske periode bosanskohercegovačke prošlosti, tako da predstavlja solidnu i nezaobilaznu osnovu i polaz za izučavanje raznovrsnih aspekata djelovanja i stvaranja na ovim prostorima. Naznačeni dometi su znatno više rezultat entuzijazma arhivista nego stvaranja odgovarajućih pretpostavki: materijalnih, prostornih, kadrovskih i drugih od strane društvene zajednice.

Brojčani pokazatelji o arhivskim fondovima i zbirkama u arhivima Bosne i Hercegovine na kraju 2005. godine su relativno zadovoljavajući: 3.799 arhivskih fondova sa oko 44.414 m¹ arhivske građe. Međutim, to nije ni približno optimalnim količinama koje su se u skladu sa arhivskim propisima trebale naći u arhivima. Primjera radi to je ispod količine arhivskog fonda Arhiva Štajerske u Gracu koji obavlja djelatnost na znatno manjem geografskom prostoru. Zabrinjavajuća je i činjenica da o građi na novim nosiocima informacija (audio, video i posebno elektronski zapisi) nema nikakvih podataka, što očividno znači da tu građu arhivi nedovoljno prate i ne preuzimaju - a to je bar u posljednjih dvadesetak godina značajan ako ne i dominantan dio građe u nastajanju.

Struktura arhivskog fonda, u kojem najveći procenat otpada na fondove organa uprave i pravosuđa, te privrede i bankarstva, odnosno prosvjete, nauke i kulture, takođe je nominalno relativno zadovoljavajuća. Međutim, iole ozbiljnija analiza pristupa oblikovanju fondovskih cjelina, strukture građe i dr., ukazuje na brojne slabosti fondovske strukture, pri čemu je najizraženije pitanje nekompletnosti fondova.

Stručno arhivistička sredenost, i od nje zavisna dostupnost, u arhivima pohranjene arhivske građe je takođe nedostatna. Naime, način preuzimanja građe (najčešće u svrhu spašavanja i odlaganja) učinio je arhive besplatnim servisima registratura. Arhivi su na većini tih poslova trošili vrijeme na uspostavljanju registraturnog reda, umjesto da se bave drugim važnim pitanjima arhivističke obrade. Osim toga arhivi su nepotrebno trošili vrijeme na analitičkoj obradi fondova partijske provenijencije (analitički inventari, regesta i sl.) tako da, sobzirom na neadekvatan broj i strukturu arhivskih kadrova, nisu uspjeli svu preuzetu građu arhivistički srediti (bar sumarno) i učiniti je dostupnom istraživačima i drugim korisnicima.

Imajući u vidu sve naprijed naznačeno nameće se zaključak da se na pitanjima preuzimanja, arhivističke sredenosti i dostupnosti arhivske građe, urgentno mora unijeti znatno više reda i sistematičnosti, te raditi na izgradnji odgovarajuće dugoročne strategije čiji inicijator mora biti arhivska struka i nauka. U tom ambicioznom istraživačkom arhivističkom projektu će participirati s jedne strane arhivska služba Bosne i Hercegovine, a s druge strane država i svi nivoi njenog organiziranja.

SUMMARY

CHARACTERISTICS OF THE ARCHIVAL HOLDINGS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Archival holdings in the Archives of Bosnia and Herzegovina has been growing and reshaping permanently, mainly as a result of the acquisition of material from the registries in order to deposit and preserve, and less as a result of a planned and systematic action of archival institutions, institutions of the system and the record

offices. In spite of this ad-hoc system, archival holdings are considerably representative, especially for certain historical periods of the Bosnia-Herzegovina's past, thus being a solid and unavoidable basis and starting point for research of different aspects of operation and creation in this area. The results provided are more a result of the archivists' enthusiasm than simply the creation of community, with inherent preconditions: material, spatial, personnel, etc.

Numbers about the archival fonds and collections in the Archives of Bosnia and Herzegovina at the end of 2005 are fairly satisfactory: 3,799 archival holdings comprising some 44,414 m² of the archival material. However, this numbers are not even close to the optimal quantum, which should have been in the archives in accordance with the archival regulation. For comparison it is smaller than the quantity of the archival holdings in the Styrian Provincial Archives in Graz, which has been operating in considerably smaller geographical area. The fact that regarding new mediums of data (audio, video, and especially the electronically kept records) there are no figures is alarming. Thus it obviously means that the archives are not effective in following and the acquisition - and within the last 20 years new mediums have been a significant, if not the dominating portion of the material in making.

The structure of archival holdings, where the biggest percentage goes to the holdings of administration offices and judiciary bodies, also public economy and banking sector, education, science and culture are reasonably adequate. Nevertheless, even the slightly more serious attempt to analyse the holdings compound, material structure etc., highlights a number of weak points of the holdings structure, among which the issue of incompleteness of the holdings is the most significant one.

Professional archival treatment, followed by accessibility of those, in the archives preserved archival holdings, is also insufficient. Namely, because of the process of acquisition of holdings (most often for the purpose of their preservation and keeping) the archives became record offices' free service. For a number of years, the archives have been wasting their time in keeping the arrangement of record offices' holdings, instead of dealing with other important issues of archival processing. Besides that they have also spent a lot of time in analysing holdings of the communist party provenance (inventories, abstracts, etc.). Therefore, if we consider the inadequate number and structure of archival staff, they were not able to arrange all the holdings acquired in the archival manner (at least to sum them up) and to make them available to researchers and other users.

Bearing all above mentioned in mind, a conclusion imposes that in the matter of acquisition, archival arrangement and availability of the archival holdings, much more order and system must urgently be put in place, and to work on the development of a long-time strategy whose promoters must be the archival profession and science. Those who are to participate in such an ambitious investigative archival project are the archival service of Bosnia and Herzegovina and the state with all its levels of organization.